

Юрій КОВАЛІВ, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0002-3262-9837

e-mail: yu.kovaliv@knu.uaКиївський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МІЛІТАРНИЙ ЧИН У ЛІРИЦІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Вступ. Аналітична рецепція досі закомплексована стандартним розумінням й інтерпретацією творчої спадщини Т. Шевченка, зведеної до кількох ідейно-тематичних пластів, адаптованої під ту чи ту ідеологічну кон'юнктуру, до сакралізації його постаті, трактованої в сенсі забронзовілого "пророка", який еволюціонував від кріпака до "провідника нації"; зазирають у його приватне життя, що неприпустимо з погляду етичної культури. Нескінченне розмаїття поетичного і малярського доробку Т. Шевченка, ставши класикою української літератури й мистецтва світового рівня, виправдовує її дослідження під різними аналітичними й методологічними підходами, що часом призводить до розмивання домінантних первнів. А вони полягають у визначальному екзистенціалі поета – волі, поза якою він себе не мислив, хоча йому було відведено лише десять років свободи. Т. Шевченко втілював у собі ментальну рису українців, на переконання яких повноцінна, самодостатня особистість можлива лише на волі. Наділені вродженим чуттям людської гідності й історичної справедливості, вони завжди чинили і чинять спротив будь-якій кривді. Це – нація бунтарів. Схильні до ліричного психостану, до гармонійного світобачення, вони неодноразово виявляли свій мілітарний характер, аби захистити себе, свою родину, свою землю від зазіхання деструктивних сил. Т. Шевченко, як ніхто, найповніше у своїй поезії обґрунтував правочинність мілітарної відповіді на жорстокі виклики дійсності. Таким був визначальний мотив його творчості і життя, суголосний народному способу існування на межі.

Методи. Застосовано метод пильного читання, об'єктивного історизму.

Основною джерельною базою є лірика Т. Шевченка.

Результати. Стаття є продовженням і поглибленням моїх попередніх наукових розвідок про Т. Шевченка, дотичних до мілітарної тематики: "Іржавець" у гетьманській галереї Т. Шевченка: випадковість чи закономірність? // Літературна Україна. 2004. 11 березня; Не щадив і гетьмана: кілька зауваг з приводу Шевченкової

рецепції Б. Хмельницького // Літературна Україна. 2007. 20 вересня; Інтерпретація історії як тексту в поезії Т. Шевченка // Шевченкознавчі студії: збірник наукових праць. Вип. 10. К.: ВПЦ "Київський університет", 2007. С. 48–55; Проблема рецепції незручних текстів Т. Шевченка // Шевченкознавчі студії: збірник наукових праць. Вип. 19. К.: ВПЦ "Київський університет", 2009. С. 73–77; Казкові аберації Шевченкової гайдамаччини // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 34. Присвячений дослідженню творчої спадщини Л. Ф. Дунаєвської. К.: Інститут математики НАН України, 2010. С. 152–158; Шевченківська рецепція національної історії // Українська літературна газета. 2014. 11 квітня, 25 квітня; Есе "Селянський король" (про Т. Шевченка) Ю. Липи в контексті його есеїв і полемік // Шевченкознавчі студії. Збірник наукових праць. Вип. 21. К.: ВЦ "Київський університет", 2018. С. 135–142; Рецепція творчості Т. Шевченка в радянській літературі та літературознавстві // Шевченкознавчі студії: збірник наукових праць. Вип. 1 (22). К.: ВЦ "Київський університет", 2019. С. 168–178; Незручний Тарас Шевченко // Українська культура: [культуролог. часопис]. Київ, 2020. Ч. 3. С. 2–7.

Висновки. Мілітарний чин визначальний у творчості Т. Шевченка, котрий органічно відчував онтологію українця, неможливого поза екзистенціалом волі, перейнятого вродженням чуттям історичної справедливості, здатного на спротив деструктивним силам. Будь-яка спроба дискредитувати оборону людської й національної гідності викликала у нього протест, викривала підступні методи "перевернутої піраміди" чи "гнилого оселедця", спонукала до аргументації законного права збройної відсічі нападнику, потреби екзистенціювання невгнутого суб'єкта власної долі. Ставши лейтмотивом всієї творчості Т. Шевченка, воно найповніше розкрито в поемі "Гайдамаки". Концептуалізоване в ній збройне самоствердження виходило поза текст, поверталось в нову історію, ставало новою історією Холодного Яру під час національно-визвольних змагань, повстанського руху під час Другої світової війни, російсько-української війни, починаючи з 2014 р., істотно підкоригувало воєнну доктрину Сун Дзи.

Ключові слова: воля, історична справедливість, збройний спротив, мілітарний чин, Коліїщина, "свячений ніж".

Уміння Т. Шевченка називати речі своїми іменами, бачити світ не з чужого голосу, передусім коли йдеться про справедливий збройний чи культурно-просвітницький спротив деструктивним зовнішнім і внутрішнім силам, вносить істотні

корективи в розуміння мілітарного чину, пов'язаного з мотивами самозахисту, наділеного, за переконанням поета, характеристиками "святого закону". Визначальну роль у поетичному мовленні Т. Шевченка відгравало Слово як етногенетичний код нації, духовний чинник, "знать од Бога". Здатне матеріалізуватися, воно формує людську дійсність, "оселю буття" (М. Гайдеггер), котра потребує екзистенційного впорядкування і захисту. Серед ключових лексем креативної енергетики (*правда, слава, доля*) у поетичному словнику Т. Шевченка першорядне місце, крім України як онтологічного поняття, відведено слову *воля*. Синонімічне екзистенціалу свобода як філософській категорії людської діяльності згідно з об'єктивною необхідністю, воно значно ширше і глибше за своїми смисловими сенсами, фундаментальне в українському світорозумінні, здатне скеровувати людські зусилля всупереч тій необхідності за екстремальних обставин на межі. Поза волею неможлива ні правда, ні любов, ні помста. Вона завжди була й лишається визначальним життєвим імперативом українців. *Слава* завдяки їй вказує не лише на козацьку (мілітарну) звиягу, а й історичну пам'ять такою, якою вона була насправді – хай би там які не чинилися брутальні маніпуляції методами "перевернутої піраміди" чи "гнилого оселедця":

Слава не поляже;
Не поляже, а розкаже, що діялось в світі,
Чия правда, чия кривда і чиї ми діти

(Шевченко, 2022, с. 23).

Правда здобувається через мілітарний чин романтизованих козацьких "гулянь" ("Гамалія"), а ще більше гартується в батальних випробуваннях ("Тарасова ніч"), стає нескінченним шляхом до істини, незбагненої у повному обсязі, знаному лише Богові, тому вимагає адекватного бачення світу, послідовного дотримання кодексу честі. За щонайменший відступ від нього не уникнути "кари невсипущої", тому автор попереджає "лукавих чад": "...не втечете / І не сховаєтеся, всюди / Вас найде правда-мста" (Шевченко, 2022, с. 785). Безкомпромісні запевнення поета в душі біблійних пророків супроводжувалися профічними знаннями справедливого майбутнього ("Неофіти", "Бували війни і військові свари...").

Ототожнена із "світом широким", воля – мета повноцінного, змістового людського екзистенціювання. Т. Шевченко дотримувався такого принципу впродовж свого життя, хоча лише десять років йому випало особистої незалежності. До речі, він, на відміну від своїх краян – побратимів по перу, ніколи не переймався кар'єрою, категорично не сприймав "цинових гудзиків". Для нього воля стала стилем життя. Він завжди визнавав спротив найнесприятливішим обставинам, а в разі потреби – і збройний, бо, "щоб збудить / Хиренну волю, треба миром, / Громадою обух сталить, / Та добре вигострить сокиру" (Шевченко, 2022, с. 280). Волелюбний нащадок гайдамаків міг радити невгнутим горцям "Борітеся – поборете!", на відміну від шовініста О. Пушкіна ("Смирись, Кавказ, идет Ермолов").

Свого часу давньокитайський стратег доби Чуньцю або початку Чжаньго (VI–V ст. до н. е.), воїн і філософ Сунь Дзи у своїй книзі "Мистецтво війни", вважаючи війну злом, шукав шляхів її подолання з найменшими втратами і нещастями, наполягав на правильному виборі воєнної стратегії, формулював чимало слушних порад, яких, на жаль, не завжди дотримуються військові. Проте автор не враховував, що війни можуть бути відмінними за своїм характером і метою – завойовницькі й оборонні. У першому разі вони засвідчують суспільну параною, тотальний психоз, спрямований на нищення іншого, на масове проливання крові, що підтверджують будь-які імперії – від Римської до путінської. Натомість деякі війни потребують виправдання, коли доводиться боронити себе, свою родину, свою землю від непроханих зайд і перевертнів. Типовим прикладом були національно-визвольна війна 1648–1654 рр., очолена Б. Хмельницьким, культурно-просвітницький резистанс XIX ст., національно-визвольні змагання 1918–1921 рр., героїчний чин ОУН-УПА, діяльність політв'язнів, дисидентів і в'язнів сумління. Серед них – Гайдамаччина, яку історики називають "кривавою", не завжди згадуючи причини й факти месницького чину, оминаючи фігурою умовчування природне, священне право на захист від агресора-чужинця.

Історію часто пишуть з погляду імперського "переможця", колонізатора. Т. Шевченко, будучи противником її перекручення, спростовував думку А. Скальковського, типову для "офіційних"

історіографів ("История Новой Сечи, или последнего Коша Запорожского", 1841; "Наезды гайдамаков на Западную Украину в XVIII столетии. 1733–1768", 1845), схильних ідентифікувати повстанців "розбійниками", котрі ніби "вооружились просто для разбоя и грабежа". Ознайомлений з рецензією М. Максимовича ("Москвитянин". 1845. Ч. 3. № 5/6), котрий вказав на фактичні помилки і великодержавницькі домисли цих праць, ставив Коліївщину в один ряд із збройним резистансом С. Наливайка чи Б. Хмельницького, Т. Шевченко у вірші "Холодний Яр" без посилання на упередженого дослідника козащини, обурений зловживаннями методом "гнилого оселедця", коли гайдамаки прозивалися "горстью злодеев", а М. Залізник – "исчадьем религиозного фанатизма", стилізував у саркастичному сенсі чужий голос: "Гайдамаки – не воины – / Разбойники, воры, / Пятно в нашей истории..." (Шевченко, 2022, с. 382).

Поет не поділяв трактування минувшини під різними кутами зору, коли спрацьовує ефект "шістки–дев'ятки": кожен опонент бачить або "шістку", або "дев'ятку", обстоює власну візію, хоча насправді обидва мають справу з одним і тим же об'єктом, перекритим суб'єктивними матрицями, що істотно змінюють його. Виникає враження, ніби йдеться про відмінні, часом несумісні речі, як, наприклад, у романах "Вогнем і мечем" Г. Сенкевича й "Князь Єремія Вишневецький" І. Нечуя-Левицького. Можна припустити, кожен із них має рацію, але аргументи кривдника і жертви не сумісні: для поляка Ярема-Михайло був героєм, для українця – зрадником. Дії агресора, ним же "узаконені", чи будь-якого перекинчика заслуговують безапеляційного осуду, на противагу від дії спротиву, мотивованої реаліями самозахисту.

Т. Шевченко наполягав на інтерпретації дійсності з погляду оборонця покривджених, але нескорених: "Брешеш, людоморе! / За святу волю-правду / Розбойник не стане. / Не розкує закований / У ваші кайдани / Народ темний..." (Шевченко, 2022, с. 382). Автор наполягав на відновленні історичної справедливості, дарма що до Холодного Яру "стежки малої / Не осталось". Йдеться не так про урочище неподалік Чигирини на Черкащині, як про місце сили незламного національного духу, фіксоване Скіфським городищем (VI ст. до н. е.), Мотронинським

монастирем (XIII ст.), осередком гайдамаків на чолі з Верланом, Матвієм Гривою, Семеном Неживим та ін., власне Холодноярською Січчю, пройнятою мілітарним чином, на чому акцентував поет: "В Яру колись гайдамаки / Табором стояли, / Лагодили самопали, / Ратища стругали" (Шевченко, 2022, с. 381). Звідси почалася Коліївщина, детально змальована в історико-героїчній поемі "Гайдамаки", написаній за ще живими свідченнями поетового діда – учасника повстання, а також матеріалами "Історії Русів", публікаціями Д. Бантиш-Каменського, Є. Бантке, М. Максимовича, белетристикою М. Чайковського та ін., що надає творові ознак історичної достовірності, попри вживану з чуттям міри романтичну стилістику й фольклорну поетику. Автор, за свідченням Б. Залеського в листі від 25 вересня 1855 р., зізнавався, що гайдамаччина в його "крові", вбачав у собі "рідного внука одного з гайдамаків" (Листочки..., 1890).

У портретній галереї поеми Т. Шевченкові найближчий за духом був, очевидно, Ярема Галайда бодай тому, що "сирота убогий". За словами поета, персонаж – "наполовину вигаданий" – репрезентує безпосередню присутність автора у творі, сприймає драматичні події його очима. Однак зводить психостан цього героя до ендімініонського комплексу, "пасивізму" чи "інфантилізму", за С. Балеєм, було б хибно, як і прив'язувати прізвисько Галайда, утворене від прислівника "гала" ("гала світу", "галасати"), до статусу безпритульного волоцюги, приреченого на соціальний андеграунд. Заперечуючи стан відсутньої присутності, персонаж боронить людську гідність, стає месником не лише за власну кривду "попихача жидівського", за смерть замордованого титаря та викрадену його дочку Оксану. У нього "виросли крила" збірного образу українців із загостреним вродженим чуттям справедливості. Можливо, Яремі ближчою була б ідентифікація з "галаєм", власне людиною запальної вдачі, зірвиголовою, халамидником, здатним на ризикований вчинок, на безкомпромісний спротив кривдникам: "А Ярема – страшно глянуть – / По три, по чотири / Так і кладе..." (Шевченко, 2022, с. 121). Кривава гіпербола відображає не тільки фольклорні уявлення про месницький чин, а й глибоко мотивована потребою очищення українського життєвого простору від непроханих зайд як носіїв деструктивних стихій: "Чом я не

сторукий? / Дайте ножа, дайте силу, / Муки ляхам, муки!", від якої "пекло / Тряслося та мліло!" (Шевченко, 2022, с. 121).

Ярема, за словами Оксани, втілює народну помсту ("Той Галайла мій Ярема!.. / По всій Україні / Його знають" (Шевченко, 2022, с. 143)), стає сином "на всю Україну" (Шевченко, 2022, с. 147) для Максима Залізняка – репрезентанта, як й Іван Гонта, лицарського етосу. Перший з них – колишній запорожець Тимошівського куреня, згодом послухник Жаботинського й Мотронинського монастирів, проголошений на козацькій раді в Умані гетьманом, за словами кобзаря Волоха, "орел сизокрилий", "батько" відповідає сутнісним характеристикам української мілітарної ментальності, символізує військову владу, силу, мужність, хоробрість. Він, за народним уявленням, – "душа щира", характерник за вдачею, об'єднавшись у Звенигородці з Іваном Гонтою, концентрує в собі тактику збройного спротиву: "Добре, діти! Отак їх, проклятих!" (Шевченко, 2022, с. 147).

Нічим не поступається йому й сотник уманської наддвірної міліції, згодом полковник Іван Гонта: "Як серед моря / Кривавого стоїть Гонта / З Максимом завзятим" (Шевченко, 2022, с. 147). Продовжуючи героїчну справу "од Конашевича і досі" (Шевченко, 2022, с. 113), взявши штурмом Умань (10 червня 1768), вони обидва знайшли адекватну гайдамацьку відповідь на невблаганні виклики жорсткої дійсності: "...За кров і пожари / Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть" (Шевченко, 2022, с. 103). Для них ляхи, поляки, конфедерати та інші зайді означали руйнівний антисвіт, небезпечний для українського світу, тому жорстокість загарбника можна було подолати лише національною жорстокістю спротиву. Така безкомпромісна правда суворого життя. За повстанцями стояла козацька субкультура, благословення Богом, що засвідчує символічне освячення ножів "проти ночі Маковія", в день пам'яті мучеників за віру братів Маккавеїв. На відміну від версії Т. Шевченка, М. Маркевич вважав, що ця подія сталася на Трійцю – храмове свято Мотронинського Свято-Троїцького монастиря. Ритуал із семантикою лицарської етики воїнства Христового й традиції киево-руських дружинників мав сенс "справедливої війни", згадувався у Требнику Петра Могили (1646). Історичну урочисту місію освячення здійснив апологет дизунітів, ігумен

Мотронинського монастиря Матвій – в чернецтві Мельхісеедк Значко-Яворський (1768) біля озера в Холодному Яру: "Освятили. / Ударили в дзвони, / Реве гаєм: "Освятили!" / Аж серце холоне! / Освятили, освятили! / Гине шляхта, гине! / Розібрали, заблищали / По всій Україні" (Шевченко, 2022, с. 114). Тому для Яреми Галайди як репрезентанта прозрілого народу "свячений ніж" помсти наповнений Божою силою історичної справедливості.

Іван Гонта, на відміну від Максима Залізняка, представлений у поемі "мучеником праведним". Відданий присязі, він, за домислом Т. Шевченка, віддав на поталу гайдамакам своїх дітей, тому що вони – католики (припущення, мотивоване логікою безапеляційного воїна, спростоване у вірші "Холодний Яр": "Не заріже батько сина, / Своєї дитини, / За честь, славу, за братерство, / За волю України" (Шевченко, 2022, с. 287)), пережив страждання батька, трагедію шекспірівського рівня: "Та благайте, просіть Бога, / Нехай на сім світі / Мене за вас покарає, / За гріх сей великий. / Просіть, сини! Я прощаю, / Що ви католики" (Шевченко, 2022, с. 154). Персонаж передбачив своє жахливе майбутнє. Після підступних маніпуляцій генерала П. Кречетнікова й полковника Каргапольського карабінерного полку Гур'єва, котрі з московською хитрістю ув'язнили провідників Гайдамаччини, сліди Максима Залізняка загубилися на засланні в Нерчинську ("Умер, неборака / Нудьга його задавила / На чужому полі, / В чужу землю положила; / Така його доля!" (Шевченко, 2022, с. 157)), Іван Гонта загинув під час жахливих тортур, призначених особливою військово-судною комісією в с. Сербі, не лишив по собі "ні хреста, ні могили" (Шевченко, 2022, с. 157). Хоча місцем його поховання вважають курган на околиці села Остропіль на Хмельниччині (Гонтова могила). На жаль, достовірних підтверджень цьому немає. Певно, Ярема Галайда міг пом'янути Івана Гонту деінде: "Один тільки мій Ярема / На кий похилився, / Стояв довго. «Спочинь, батьку, / На чужому полі, / Бо на своїм нема місця, / Нема місця волі...»". Гайдамацькі отамани знайшли мученицький спочинок "на чужому полі" (Шевченко, 2022, с. 157).

Переяняті передчуттям неминучої кари за свої злочини, чужинці-"переможці" силкувалися пригасити рух спротиву, але

марно. Тільки-но нова рада повстанців після ув'язнення Максима Залізняка й Івана Гонти проголосила полковником Микиту Швачку, підполковниками Івана Бондаренка й Андрія Журбу, Коліївщина перекинулася на Київщину, Переяславщину, Полісся, "кров пролилася / Аж за Волинь", "жінки навіть з рогачами / Пішли в гайдамаки" (Шевченко, 2022, с. 126). Загарбники, нажахані мілітарною силою українців, ледве пригасили спалах непокірної Гайдамаччини, але не стерли з народної пам'яті її героїчний чин. На переконання Т. Шевченка, то була марна спроба: "Не сховаєте! Над Яром / Залізняк витає / І на Умань позирає / Гонту виглядає" (Шевченко, 2022, с. 382). Він нагадував, що нехтування "правдивим святим законом", власне правом на спротив, суперечить Господній волі ("Дурить себе, чужих людей, / Та не дурить Бога!" (Шевченко, 2022, с. 383)), передбачав добу історичної справедливості, коли "Козак оживе. / Оживуть гетьмани в золотім жупані; / Прокинеться доля; козак заспіва: / "Ні жида, ні ляха", а в степах України – / О Боже мій милий – блисне булава" (Шевченко, 2022, с. 118). Мілітарний дух Холодного Яру прокинеться-таки пізніше, в роки національно-визвольних змагань: у Мотронинському монастирі функціонуватиме революційний комітет "Чигиринська республіка" під проводом Свирида Коцура (1918), у складі УНР, під прапором "Воля України або смерть" діятиме Холодноярська Республіка з п'ятнадцятитисячною селянською повстанською армією (1919–1922). Згодом під час Другої світової війни постане перше збройне формування "Холодний Яр" у Львові під час проголошення самостійної Української держави (30 червня 1941), а на святі Української державності на площі Старого Замку у Рівному сформується Перший курінь Українського війська імені Холодного Яру (27 липня 1941). Цю традицію було підхоплено під час російсько-української війни, коли Указом Президента України № 232/2018 від 22 серпня 2018 р. назву "Холодний Яр" присвоїли 93-ій окремій механізованій бригаді, з Божим благословінням, як заповідав Т. Шевченко, перефразовуючи Псалом (44, 27): "Встань же, Боже, поможи нам / Встать на ката знову" (Шевченко, 2022, с. 386).

Як би І. Франко ("Темне царство"), відкидаючи "зовсім пусті і неважні" твердження А. Скальковського, не спростовував, ніби

"Шевченкова оборона" Коліївщини "дуже слаба і безосновна", ніби поет боронив "гайдамаччину не історичну, а ту, яку він списав у своїй поемі" (Франко, 1912, с. 12), насправді все було навпаки. Т. Шевченко послідовно обстоював священне право на збройний спротив будь-якому агресору, він ішов від жорстоких реалій, котрі від українців вимагали негайної мілітарної відповіді – саме такої, а не іншої – на виклики неблаганної дійсності. Тому посилення на "часи великого фанатичного засліплення людей", від вчинків котрих "здрігається серце наступних поколінь", а їхні дії "не варто зачисляти до діл геройських", непереконливі, потребують корективів, як і доктрина Сунь Дзи, адже трагічні події на межі життя і смерті не завжди мають ознаки "фанатичного засліплення", що засвідчувала боротьба ОУН-УПА або доводить сучасна повномасштабна російсько-українська війна, героїчний чин ЗСУ. Зайда-чужинець, який прийшов на нашу землю вбивати нас, призначений на знищення. "Апостол правди і науки" повернеться в Україну тільки тоді, коли витече в Чорне море "кров ворожа" до останньої краплі, як передбачав Т. Шевченко.

Список використаних джерел

Балей, С. (1916). *З психології творчості Шевченка*. Друкарня Ставропігійського інституту. "Новітня бібліотека". Ч. 20.

Листочки до вінка на могилу Шевченка в ХХІХ роковини його смерті (1890). Друкарня товариства імені Шевченка.

Максимович, М. (1845). Известия о гайдамаках: Замечания на книгу г. Скальковского "Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII столетии", изданную в Одессе 1845 г. *Москвитянин*, (5–6), 45–68.

Скальковский, А. О. (1994). *Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького*. Січ.

Франко, І. (1914). *Темне царство*. Студія з приводу Шевченкових співів "Сон" та "Кавказ". Бачена для вшанування соті роковини уродин Тараса Шевченка. Загальна Друкарня.

Шевченко, Т. (2022). *Кобзар*. Богдан.

References

Baley, S. (1916). *On the psychology of Shevchenko's creativity*. Stavropegic Institute Printing House. "The newest library". P. 20 [in Ukrainian].

Leaves for a wreath on Shevchenko's grave on the 29th anniversary of his death (1890). Shevchenko Society Printing House [in Ukrainian].

Maksymovych, M. (1845). News about the Haidamaks: Notes on the book by Skalkovsky "Haidamak raids on Western Ukraine in the 18th century", published in Odessa in 1845. *Moskvityanin*, (5–6), 45–68 [in Russian].

Skalkovsky, A. O. (1994). *History of the New Sich, or the Last Kosh of Zaporozhye*. Sich [in Ukrainian].

Franko, I. (1914). *The Dark Kingdom*. A study on Shevchenko's songs "Dream" and "Caucasus". Published to commemorate the 100th anniversary of Taras Shevchenko's birth. General Printing House [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (2022). *Kobzar*. Bohdan [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 03.04.26

Прорецензовано / Revised: 17.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.26

Опубліковано / Published: 29.05.26

Yurii KOVALIV, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0002-3262-9837

e-mail: yu.kovaliv@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MILITARY RANK IN THE LYRICS OF TARAS SHEVCHENKO

Background. *Analytical reception is still complicated by the standard understanding and interpretation of T. Shevchenko's creative heritage, reduced to several ideological and thematic layers, adapted to one or another ideological conjuncture, to the sacralization of his figure, interpreted in the sense of a bronzed "prophet" who evolved from a serf to a "leader of the nation", looking into his private life, which is unacceptable from the point of view of ethical culture. The endless variety of T. Shevchenko's poetic and pictorial works, having become a classic of Ukrainian literature and art of the world level, justifies its study under various analytical and methodological approaches, which sometimes leads to the blurring of dominant principles. And they lie in the defining existential of the poet – the will, outside of which he did not think of himself, although he was given only ten years of freedom. T. Shevchenko embodied the mental trait of Ukrainians, who believe that a full-fledged, self-sufficient personality is possible only in freedom. Endowed with an innate sense of human dignity and historical justice, they have always resisted and continue to resist any injustice. This is a nation of rebels. Prone to a lyrical psychosis, to a harmonious worldview, they have repeatedly demonstrated their military character in order to protect themselves, their family, and their land from the encroachment of destructive forces. T. Shevchenko, like no one else, most fully substantiated in his poetry the legitimacy of a military response to the cruel challenges of reality. This was the defining motif of his work and life, consonant with the people's way of existence on the edge.*

Methods. *The method of close reading and objective historicism was applied.*

The main source base is the lyrics of T. Shevchenko.

Results. *The article is a continuation and deepening of my previous scientific investigations about T. Shevchenko, touching on military topics: "Irzhaves" in the*

Hetman's Gallery of T. Shevchenko: coincidence or regularity? // *Literary Ukraine*. – 2004. – March 11; *Hetman also did not spare: A few remarks on Shevchenko's reception of B. Khmelnytsky* // *Literary Ukraine*. – 2007. – September 20; *Interpretation of history as a text in T. Shevchenko's poetry* // *Shevchenko Studies. Collection of scientific works. Issue 10*. – K.: PPC "Kyiv University", 2007. – P. 48–55; *The problem of reception of inconvenient texts by T. Shevchenko* // *Shevchenko Studies. Collection of scientific works. Issue nineteen*. – Kyiv: VPO "Kyiv University", 2009. – P.73–77; *Fairytale aberrations of Shevchenko's haidamachina* // *Literature. Folklore. Problems of poetics*. – Issue 34. Dedicated to the study of the creative heritage of L. F. Dunayevska. – Kyiv: Institute of Mathematics of the NAS of Ukraine, 2010. – P.152–158; *Shevchenko's reception of national history* // *Ukrainian Literary Newspaper*. – 2014. – April 11, April 25; *Essay "Peasant King" (about T. Shevchenko) by Yu. Lypa in the context of his essays and polemics* // *Shevchenko Studies. Collection of scientific works. Issue 21*. – Kyiv: VC "Kyiv University", 2018. – P. 135–142; *Reception of T. Shevchenko's work in Soviet literature and literary studies* // *Shevchenko Studies. Collection of scientific works. Issue 1 (22)*. – K.: VC "Kyiv University", 2019. – P. 168–178; *Uncomfortable Taras Shevchenko* // *Ukrainian culture: [cultural journal]* – Kyiv, 2020. – Part 3. – P. 2–7.

Conclusions. *The military rank is decisive in the work of T. Shevchenko, who organically felt the ontology of the Ukrainian, impossible outside the existential will, imbued with an innate sense of historical justice, capable of resisting destructive forces. Any attempt to discredit the defense of human and national dignity caused him to protest, exposed the insidious methods of the "inverted pyramid" or "rotten herring", prompted him to argue for the legitimate right of armed resistance to the attacker, the need for the existence of an unbending subject of his own destiny. Having become the leitmotif of all of T. Shevchenko's work, it is most fully revealed in the poem "Haydamaki". The armed self-assertion conceptualized in it went beyond the text, returned to a new history, became a new history of Kholodny Yar during the national liberation struggle, the insurgent movement during World War II, the Russian-Ukrainian war, starting in 2014, significantly adjusting the military doctrine of Sun Tzu.*

Keywords: *will, historical justice, armed resistance, military rank, Koliivshchyna, "sacred knife".*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.